

## PIERRE BOURDIEU’NUN NEOLİBERALİZM ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA EĞİTİM YÖNETİMİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK\*

İlknur ŞENTÜRK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

### Özet

Eğitimde liberal politikaların etkisi, 1980 yıllardan itibaren hızla genişleyerek etkisini göstermektedir. Eğitim süreci modern ulus devlet dönemindeki, ulusal düzeyde yapılandırma, planlama ve yönetimin ötesinde, küresel aktörlerin politika ve uygulamaları doğrultusunda yürütülmektedir. Eğitim yönetimi alanının son dönemlerde, özellikle verimlilik, maliyet etkinliği, stratejik planlama, Toplam Kalite Yönetimi, sürdürülebilir gelişme, yönetim, yaşam boyu öğrenme vb. kavramlarla açıklanır hale gelmesi de büyük ölçüde *neoliberal ekonomi politikalarının* etkisidir. Günümüzde eğitim yönetimi alanında eleştirel bakış açıları geliştirmek, bu bağlamda sosyoloji, psikoloji, felsefe, davranış bilimleri vb. disiplinlerden yararlanmak büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de eğitim yönetimi alanındaki kuramsal ve uygulamalı araştırmalarda, üretilen bilgi ve düşüncelerde neoliberal politikaların ağırlığını ve etkisini koruduğu görülmektedir. Ancak bugün, alan açısından gereksinim duyulan, eğitim yönetimini neoliberal bakış açılarının tahakkümünde değil, neoliberal politika ve reform arayışlarının eleştirisi doğrultusunda yeniden düşünmek, sermayenin önceliklerinin değil toplumsal kazanımların yeniden vurgulanması bağlamında anlamlı görünmektedir. Bu düşünceden hareketle ele alınan bu çalışmada, Fransız sosyolog ve düşünür *Pierre Bourdieu’nun neoliberalizm eleştirisi bağlamında* ulaştığı kilit kavramların, düşüncelerin ve ilkelerin eğitim yönetimi alanına yansıtılması ve bu doğrultuda alana yeni düşünsel açılımlar getirilmesi amaçlanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Neoliberalizm, Pierre Bourdieu, Eğitim Yönetimi, Eğitim Politikaları

\* Bu çalışma, "Türkiye’de Eğitim Yönetiminin Bugünü ve Geleceği” konulu III. Eğitim Yönetimi Kongresi’nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmesi ile oluşturulmuştur. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 25-26 Nisan 2008

## RETHINKING EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF PIERRE BOURDIEU'S CRITIQUE OF NEOLIBERALISM

İlknur ŞENTÜRK

Eskişehir Osmangazi University

### Abstract

The liberal policies in education have been spreading out their effects since 1980. Educational process is being administered by global actors' policies and practices rather than national level constitutions and administrations in the modern national government period. Educational administration field having being explained especially with the terms of efficiency, cost effectiveness, strategic planning, overall grade management, sustainable development, governance, lifelong learning etc. recently is mostly due to the neoliberal economy policies. Nowadays in the field of educational management it is so important to develop critical viewpoints, in this context to benefit from the disciplines such as sociology, psychology, philosophy, behavioral sciences. It can be seen that neoliberal policies still have effect on the theoretical and applied research of educational management field, on the thoughts and knowledge produced in Turkey. But, today what is needed in regard of the field is to rethink the educational management in terms of the criticism of neoliberal policies and in search of a reform rather than in the domination of neoliberal viewpoints seem to be meaningful in the context of reemphasizing the societal achievements rather than the priorities of the capital. Having being discussed upon these thoughts, this paper will reflect French sociologist and philosopher Pierre Bourdieu's key concepts, thoughts and principles in the context of his critics on neoliberalism to the educational management field and in this direction will bring new intellectual developments to the field.

**Key Words:** Neoliberalism, Pierre Bourdieu, Educational Management, Educational Politics

## 1. GİRİŞ

### 1.1. Neoliberalizm ve Eğitim Politikalarına Yansımaları

Neoliberalizm devletin kamusal alandaki görevlerini sınırlandırmayı öngördüğünden eğitim politikalarında devletin belirleyiciliği sınırlandırılmış, eğitim politikaları sermayenin güç alanına kaydırılmıştır. Eğitim politikalarının sermayenin ve piyasanın güç alanına teslim edilmesine gerekçe olarak ise, eğitimin yatırım aracı ve ticari hizmet biçiminde algılanmaya başlanması ve yanlış kamu yönetimi politikalarının sonucunda azalan kaynaklarla, artan beklentilerin karşılanamaz duruma gelmesi gösterilmektedir (Tural, 2002, 101). Bu doğrultuda üniversitelerin yönetim süreçleri ve akademik yaşam, küreselleşmenin ekonomi politığının bir parçası haline getirilmektedir.

Ulus ötesi örgütlerin politika belirleme ve yürütmedeki güçlerinin artması (UNESCO; OECD, WB, WTO, IMF), neoliberalizmin yükselişi, serbest piyasa mekanizması, serbest ticaret, eğitim hizmetlerinin pazarlanması, özelleştirilmesi, uluslararası kalite denetim standartları ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) çalışmaları, bilgi ve teknoloji yönetiminin önem kazanması, rekabete dayalı işletmecilik, yönetim, işletme yönetimi stratejileri, pazarlama, girişimcilik, etkililik ve verimlilik üniversite yönetimlerini etkileyen politik boyuttaki temel kavramlardır (McBurnie, 2001, s.11-19; Karagöz, 2001, 529).

Neoliberalizmin yayılması ile devlet, piyasa ve toplumun eğitimdeki rolleri yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Devletin eğitim sistemindeki görev ve sorumlulukları piyasa beklentilerine, ekonomik ve siyasi anlaşmalarla küresel aktörlere (NAFTA, GATS, DTÖ, DB vb.) bırakılmıştır. Eğitimin ekonomik ilgilerle ele alınması sosyal adalet tartışmalarını da artırmaktadır. Eğitim hakkı, eğitim piyasasındaki ve ticaretindeki yerini almaya indirgenmiştir.

Modernizmin, pozitivizmin ürettiği teknik akıl, akademik pratiklerin ve kamusal düzenlemelerin piyasa mantığına ve beklentilerine indirgenmesine neden olmuştur. Ölçülebilir olanın üstünlüğüne dayalı değerlendirme sisteminin yargı gücünü temsil etmesini, eleştirme görevinden, toplumsal ve politik sorunların tartışılmasında etkin olan sosyal ve beşeri bilimler de vazgeçmiş görünmektedir. Bu noktada ölçülebilir olana dayalı performans belirleme akademinin otonomisi, özerkliği ile çelişkili olarak sürekli ölçülebilir alana denk düşen, onunla örtüşmek amacıyla tasarlanmış, verili dizgeye uyan araştırmalarla, düşüncelerle akademisyenleri karşı karşıya bırakmaktadır. Verili olana

uymayan, tümele ait olmayan, tikelliğini korumayı amaçlayanı nasıl değerlendireceğiz sorusu da tartışma konusudur (Tekin, 2003,.158). Öğretilecek ve değerli kılınacak bilgi alanlarına iş dünyası, ekonomik talepler karar vererek akademik özgürlüğü, bilimsel özerkliği tehlikeye düşürmektedir. Performans belirleme ve değerlendirme piyasa değerlerine bağımlı kılınmıştır. Standartlara uymak neoliberalizmin talep ettiği ölçütlere ve yeterliklere uygunluk anlamına gelmektedir ve denetim kültürü zemini bu noktada oluşmaktadır (Apple, 2007, 32).

Neoliberal ideolojinin 'bireycilik' (bireyselleşme değil) mantığının bireyi özgürleştirmenin ötesinde yalnızlaşma, yabancılaşma ve toplumsal alana duyarsızlaştırmaya itmesi, bu duygu durumundaki bireylerin kimlik arayışını etnik, ırkçı, milliyetçi ya da dini öğeleri esas alarak daha şiddetli biçimde kurgulaması, tehlikeli sonuçları doğurabilen durumlarla ulus devletleri karşı karşıya bırakmaktadır (Keyman, 2002; Tural, 2004).

Ancak neoliberalizmin kendisini, eşitsizliklerin kaynağının toplumsal yapı, politika ve kamu yönetimi anlayışları değil bireysel yetersizlikler olduğunu ileri sürerek savunur (Tural, 2004, 64-65). Bourdieu'nun neoliberalizmin bu savunusuna yanıtı dikkat çekicidir. Neoliberalizmin savunmasının temel dayanağı olan 'bireysel yetersizlik' neoliberal ideolojinin gücünü bir tür toplumsal neo-Darwinciliğe dayandırmaktadır. En iyilerin, en parlak olanların, ekonomik akılcı hesap yeteneği olanların var olma, en yeteneklilerin yönetme hakkı...(2006, 34). Başka bir anlatımla akıl eşitsizlikleri, toplumsal eşitsizliklerin nedeni olarak görülür. Neoliberalizmde yetenek ideolojisi özünde efendi-köle karşıtlığını haklı gösterir. Yetenekliler en yüksek ödemeleri hak ederler. Yeteneksizler 'geçicidir', 'ötekilerdir' ve işsizliğe adanan insan kitesidir.

Neoliberalizmin ekonomi politliğini ve politikalarını sağlamlaştıran, meşrulaştıran kültürel öğelerini sorgulamadan olumlama, kabul etme şeklindeki yanıt yaygınlaşmaktadır. Neoliberalizm, üniversitenin bu görevlerinden toplumsallaşmayı bireyciliğe, ekonomik göstergelerde bireyin elde ettiği kazançla yer aldığı konuma indirgemıştır. Üniversiteler kültürü dönüştürücü gücünden feragat ederek, eleştirelilikten uzaklaşarak, onaylama ve yayma aracına dönüşmüş ve kitle kültürünü, popüler kültür öğelerini besler duruma gelmiştir. Politik bilincin, en çok kazananın haklarına ve haklılığına indirgemesine; demokrasinin belirli kesimlerin varlığını daimi kılmasına eleştirel söylem geliştirebilen insan modeli üniversitelerde yetiştirilememektedir. Küreselleşme ile birlikte, teknik aklın hegemonyasında, akademik pratiklerin ve kurumsal düzenlemelerin piyasa mantığına indirgemesi söz konusu olmuştur. Üniversitenin hizmet üreten işletmeler olarak görülmesiyle, üretim ve hizmet sektöründeki

yönetim teknikleri uygulanmaya başlanmıştır. Kalite başlığı altında, uygulamaya dönük meta değeri taşıyan, paket programlar çerçevesinde edinilebilir bilginin üretimi ve aktarımı söz konusu olmuştur (Tekin, 2003).

Neoliberalizm sahip olduğu ekonomik ve politik araçlar dahilinde 'denetlenenler toplumu' yaratmayı amaçlamaktadır. Söz konusu denetim toplumuna ölçülebilirlik dizgesi ile üniversiteler de eklenmek istenmektedir. Akademik üretimler 'puan' tablolarında sayılarına göre, ölçülebilirliklerine göre (yargılanabilirliklerine göre değil) sıralanmaktadır. Puan tablosunda başarısız oldukları teşhir edilen üniversiteleri yetkinleştirme adına 'yönetişim' uygulamaları ile sermaye odaklarına teslim olma şeklinde yürütülen sistem kurulmaktadır. Kamu hizmetlerinin niteliğindeki yetersizliği piyasa güçleri eşitlikçi olmayan biçimde devreye girerek gidermeye niyetlenmektedir. Bu algı öylesine derinleştirilmiştir ki kamu üniversitelerinin ve bu kurumlarda çalışanların verimsiz oldukları ve rekabete yönlendirilmeleri gerektiği düşünülmektedir (Tural, 2004, 100).

Akademik araştırma, bilimsel yönelimlerden koparak, ticari bir etkinliğe dönüşmektedir. Araştırma kavramının anlamı, piyasa terimleri ile geçerlilik ve değer kazanan disiplinler hiyerarşisine taşınmaktadır. Akademik disiplin var olan ekonomi politiğe hizmet ediyor, onu yeniden üretmeyi amaçlıyorsa değerli ve yararlı bulunmaya başlamıştır. Bu anlamda 'yararlılık' ilkesi piyasanın verimlilik yasaları ve kapitalizmin kavramsal çerçevesi ile örtüşmektedir. Yararlılık ve verimlilik ilkesinin bilimsel etkinlikte, özgürleştirici ve demokratikleştirici bir süreç yarattığı ileri sürülse de neoliberal ekonominin yetkeci ve denetimci ekonomi politiğine dönüştürmeye hizmet etmektedir. Akademik kapitalizm, düşüncenin içinde yaşayan çok piyasa mantığını ve etkinliklerini içselleştirmiş, piyasa diliyle konuşan kuramlar üreten araştırmacı profilini yaratmıştır (Ergur, 2003, 185-186). Akademik kapitalizmde, piyasa performansı gösteren, ticarileşme olanağı taşıyan araştırmalar desteklenir. Böylece 'uygulamalı bilimler' ve 'kuramsal araştırmalar' şeklinde yararlılık ve verimlilik esaslı disiplinler hiyerarşisi yaratılmaktadır. Eş zamanlı olarak, disiplinlerarasılık pratiğinin ağırlık kazanması söz konusudur. Disiplinlerarasılık, tek ve merkezi bir hakikate odaklanan, bilimsel bilgi arayışından uzaklaşıp, bilginin çok değerlikli olması, dolaşımın hızlandırılması, geçerlilik kaynaklarının ve temsiliyet kaynaklarının çoğaltılması dolayısıyla insan aklını özgür kılma potansiyelini açığa çıkarmak yerine, piyasanın taleplerini karşılayan ve çabuk tüketilen bilginin üretilmesine hizmet etme riski taşımaktadır. İletişim ve bilgi teknolojileri gelişirken, bilginin nesnel ve evrensel bir

sabit olarak kurgulanmasını kolaylaştırmaktadır. Bilgi, düşünmenin kendine özgü doğasından oluşan özgür ifade ve algılayış olmaktan çıkmaktadır (Ergur, 2003, 193-194).

Neoliberal politikaların esas alındığı yönetim ve planlama yaklaşımları var olduğu sürece genellik, eşitlik, fırsat ve olanak eşitliğinden söz etmek güçtür, çünkü neoliberal anlayış ‘maliyetine katlanan’ kesimlerin eğitim hakkını savunur. Program ve okul çeşitliliğinin çoğalması, yükseköğretim hizmeti veren kuruluşların artması, kitleselleşmeye yanıt şeklinde bir görünüm sergilese de bu yanıltıcı olabilmektedir. Yükseköğretime kitlesel olarak talep artarken erişim olanağı son derece sınırlı kalmaktadır. Bu durumda neoliberal politika ve uygulamaların, temel eğitim hakkını, demokratik eğitimi, bilimselliği, çok yönlü planlama anlayışını (sadece ekonomik önceliklere dayalı olarak değil) piyasa mekanizmalarına indirgeyerek tehlikeye düşürdüğü iddia edilebilir. Çünkü neoliberal anlayışta, sosyal kültürel kalkınmanın sadece iktisadi planlamalarla sağlanabileceği yanılığısı vardır.

Türkiye’de eğitimde neoliberal yapılanma, 24 Ocak 1980 kararları ve ardından uygulamaya konulan yapısal uyum ve istikrar programları ve ile hızlandırmıştır. Kamu harcamalarının kısılması ve kamu sektörünün özelleştirilmesi uygulamaları eğitim alanında ilk kez ‘kendi okulunu kendin yap’ kampanyalarıyla başlamıştır. Bu uygulama, 1990’lı yıllardan itibaren küresel aktörler tarafından projelendirilmiştir. Dünya Bankası ve MEB ortaklığıyla Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, ilköğretim ve ortaöğretimin yerelleşmesi temelinde yeniden yapılandırılmasını, öğretmen eğitiminin yeniden düzenlenmesini hedeflemiştir. Kamu yönetimi Temel Kanunu taslağı ile hedeflenen piyasa merkezli kamu yönetimi modeli ile eğitim hizmeti MEB’den alınarak, il özel idarelerine verilmek istenmektedir. Tasarı eğitim finansmanı il özel idarelerine bırakmaktadır. Kadrolu öğretmenlikten, sözleşmeli öğretmenliğe geçişin hedeflenmesi de bu amacın bir parçası olarak düşünülebilir (Timur, 2007, 38).

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planında da (DPT, dpt.gov.tr, 2006-2010) küreselleşme ideolojisinin etkilerini görmek mümkündür. Eğitim sisteminde insan kaynaklarının etkin biçimde geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, ekonomide rekabet gücünü artırmak için eğitim kurumlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, eğitimin bireysel ve toplumsal maliyetini düşürerek rekabet üstünlüğünün sağlanması, eğitime olan talebin artırılması, yerel yönetimlerin ve sosyal ortakların eğitime katılımlarının artırılması öncelikli konular olarak ele alınmıştır. Ayrıca eğitim sisteminin katılımcı, hesap verebilir, verimli bir yönetim yapısına

kavuşturulması, kalite güvence sisteminin oluşturulması, bireyin sahip olduğu diploma ve sertifikaları, kalite güvence sistemiyle işletmelerin insan gücü planlamaları ile denk düşürme çabaları egemendir. Eğitim sisteminin planlamasına ilişkin ele alınan kavramların, neoliberal ideoloji ve piyasa ekonomisi beklentileri ile örtüştüğü görülmektedir.

Öğretmen yetiştiren programların içeriklerinin standartlaştırılması, toplumsal düşünömsellik ve eleştirel yaklaşımdan yoksun olması nedeniyle, ‘tekniker öğretmen’ yetiştirilmeye başlanmıştır. Akademisyenlerin hareket alanları da teknik uzmanlığa indirgenmiştir (Apple, 2007, 18): Eğitim yöneticileri de etkililiği ve rekabeti artırmayı amaçlayan, yakından denetimi, izlenebilirlik ve ölçülebilirliği dolayısıyla neoliberal politikaları onaylamaktadır. Bu noktada sorun izlenebilirlik, denetlenebilirlik olarak algılanmamalıdır. Denetlenebilirliđi, ölçülebilirliği piyasa mantığına indirgeyen anlayışa eleştirel yaklaşılması gerekli görölmektedir. Üniversitelerin eleştirel, bilimsel tavrı piyasa denetimi tarafından etkisizleştirilmektedir.

Klasik liberal, refaha dayalı liberal, neoliberal politikaların devlet, insan, ekonomi ve eğitime bakış açılarına ait karşılaştırmalar (Çizelge 1); küreselleşmenin neoliberal politikalar etkisiyle değişime uğrattığı eğitim, bilginin doğası, insan doğası kavramları, eğitim ve küreselleşme ilişkisini çözümlemede dikkat çekicidir.

**Tablo 1:** Klasik liberal, refaha dayalı liberal, neoliberal politikaların devlet, insan doğası, ekonomi ve eğitime bakış açıları

Karşılaştırma Noktaları		Klasik Liberalizm	Bireysel ve Sosyal Refaha Dayalı Liberalizm	Yeniliberalizm
Devlet	Düzenleme Şekli	Devlet iktidarına ilişkin olumsuz düşünce, sosyal sözleşme, devletin ticaret ve sanayi işlerine müdahale etmemesi.	Devlet ve piyasa ayrımı	Devletin iktidara ilişkin olumlu bakış açısı, devletin pazarlaştırılması.
	Temel Felsefi İlkeler	Bireylerin özgürlüğü ve yaşam, özgürlük, mülkiyet ile ilgili birey hakları.	Siyasal ve sosyal eşitlik, sınıflar arası ayrımın, farklılıkların en aza indirilmesi, refah ve eğitimle ilgili yeni haklar.	Girişimci ekonomi, özel ve kamusal alandaki girişimciliği destekleme.
	Devlet	Klasik Liberalizm	Bireysel ve Sosyal Refaha Dayalı Liberalizm	Neoliberalizm
	Refah ve Devlet	Yerel yardım kuruluşlarını ve gönüllü toplulukları destekleme.	Örgütlenmiş devlet refah programlarıyla toplumsal değişimi destekleme.	Toplumsal değişim programlarına sınırlı destek, devletin refah sağlamaya ilişkin hizmetlerinin sınırlandırılması.
	Devletin İktidar Biçimleri	Ticari işlere devletin müdahale etmemesi, devletin iktidara ilişkin olumsuz düşünce, kamu hizmetlerinin hızlandırılması.	Refaha dayalı hizmetlerin tedarik edilmesi; zorunlu temel eğitim, ekonomi ve sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerde olumlu rol alma.	Devletin hizmet ve refah konusundaki konumunun sınırlandırılması; sivil toplum ve ekonomi ilişkilerinde etkin rol alma, bireylerin yaşamlarında devletin dolaylı kontrolü ve gözetimi.



**Tablo 1 (Devam):** Klasik liberal, refaha dayalı liberal, neoliberal politikaların devlet, insan doğası, ekonomi ve eğitime bakış açıları

	Adalet Kavramı	Bireysel haklar	Devletin adaleti temsil etme rolü	Piyasa ve yasal ölçütlere dayalı adalet; bireylerin yasal yollarla elde ettikleri kazanılmış haklarıdır anlayışı.
İnsan Doğası	Temel İlkeler	Bireysel yeterliliklerin ve doğal hakların vurgulanması.	İnsan gereksinimlerini ve karşılıklı yükümlülüklerin vurgulanması.	Bireysel arzu ve isteklerin vurgulanması.
	Güdüler	Güdüler bireysel ilgilerle ilişkilidir; başkalarını düşünme, sempati ve şefkat yetisi ile ilgilidir.	Başkalarını düşünme, istekler, öz sevgi, şefkat, merhamet; işbirlikçilik, bağımsızlık, doğal adalet duygusu.	Ekonomik güdüler baskındır; insanlar rekabetçi, kendileriyle ilgili ve bencildir.
Eğitim	Kamu ya da Özel Fayda	Eğitim özel faydadır. Veliler/aileler çocuklarını eğitmekle yükümlüdür.	Eğitim kamusal faydadır. Kamu yararlıdır. Eğitim sosyal gereksinim ve bireysel yetenekler konusunda çocuklara rehberlik eder.	Eğitim kamu tarafından tedarik edilen ve özel faydası daha fazla olan, bireylerin kendilerinin ulaşacağı hizmettir. Eğitimciler müşterilerine hangi tür eğitimi seçmek istedikleri konusunda yön göstermek durumundadır.

İlknur ŞENTÜRK

**Tablo1 (Devam):** Klasik liberal, refaha dayalı liberal, neoliberal politikaların devlet, insan doğası, ekonomi ve eğitime bakış açıları

	Çocuk ve Toplum Arasındaki İlişki	Bireysel özerklik ve akıl, mantık eğitimin bir ürünüdür. Çocuk bağımsız bir kişi olarak, eleştirel, rasyonel yetenek ve güçleriyle saygı görür.	Eğitim, toplumsal bütünlüğün sürdürülmesine yardım eder.	Eğitim, müşterilerinin gereksinimlerine (rekabetçi olabilmeleri için) yanıt vermelidir.
Bilgi	Bilginin Amaçları	Bilgi, aklın ve kişiliğin gelişmesini sağlar.	Bilgi, toplumun gereksinimleri ve bireysel ilgi ve gelişimleri sağlar.	Bilgi, bireylerin rekabet isteklerini artıran bir sermaye biçimidir.
	Bilginin Gücü	Eğitimin değeri, uzman eğitimcilerle ile belirlenir.	Eğitimin değeri, uzman eğitimcilerle ile belirlenir	Eğitimin değeri, müşteriler tarafından belirlenir. Veliler ve iş dünyası, bilginin pazarlanabilirliği ile ilgilidir.
	Eğitimin Toplumsal Çıktıları	Eğitim rasyonel, akılcı ve bağımsız, olguların mantık dahilinde sınayan bireyler üretir.	Eğitim toplumda demokratik süreçlerin yürütülmesine yardımcı olur.	Devlet, bireyler için en iyi eğitimin hangisi olduğuna karar verme gücüne sahip değildir.
	Eğitimin Bireysel Çıktıları	Eğitimin rasyonel, akılcı bireyler üretir. Eğitimin ürünü gelişmiş akıl ve kişiliktir.	Eğitim tüm vatandaşların toplumsal, ahlaki, etik, kültürel, politik farkındalığını geliştirir, ilgileri, gereksinimleri ve gelişimleri üzerinde durur.	Eğitim Pazar/piyasa içinde yükselmeleri için bireylere para ve statü kazandıran bir maldır. Eğitimin, piyasanın doğasını yansıtan becerileri bireylere kazandırması beklenir.

**Tablo 1 (Devam):** Klasik liberal, refaha dayalı liberal, neoliberal politikaların devlet, insan doğası, ekonomi ve eğitime bakış açıları

Bilginin Doğası	Eğitim, ürün-çıkışı ölçütü ile değerlendirilemeyen derin ve kapsamlı bilgiyi, kavrayışı vurgular.	Eğitim, ürün-çıkışı ölçütü ile değerlendirilemeyen derin ve kapsamlı bilgiyi, kavrayışı vurgular.	Eğitim, iş görenlerin çıktısı ölçütü olarak değerlendirilen bilgi, beceri ve performansları vurgular. Beceriler, özel öğrenme içeriklerine ya da öğretmene bağlı değildir.
-----------------	---	---	--

**Kaynak:** Olssen ve Codd, Education Policy, Globalization, Citizenship and Democracy, 2004,180-181.

Yukarıdaki karşılaştırmalar incelendiğinde, neoliberal politika ve yaklaşımların eğitime etkileri bağlamında; devletin kontrolünün azalması, piyasa güçleri temel alınarak tanımlanan eşitlik kavramı, bireyselleşme, rekabet ve ekonomik güdülerin eğitim sürecinde etkin olması, eğitimin salt özel faydası ile ele alınması, öğrencilerin müşteri olarak tanımlanması, bilginin rekabeti artıran araç olarak görülmesi, öğrenme içeriklerinin piyasa ve iş dünyası beklentilerine göre belirlenmesi gibi kodlara ulaşmak olanaklıdır. Bu durumda neoliberal küresel politikaların, eğitimin eşitlikçi, özgürlükçü, evrensel haklara ve bilimsel değerlere dayanan doğasını ekonomik tanımlara, beklenti ve değerlere indirgediği ileri sürülebilir.

## 1.2. Pierre Bourdieu'nun Neoliberalizm Eleştirisi ve Eğitim Yönetimi Açısından Çıkarımlar

Bourdieu için eğitim bir kültürel uygulama biçimidir. Ona göre eğitim sisteminin temel rolü, "Kültürel yeniden üretim"dir. Fakat, egemen sınıfların kültürünün yeniden üretimi anlamındadır. Bu gruplar, olanakları zorlamak ve kendilerini meşru göstermek için zorlayıcı gücü sahiptirler. Kendi kültürlerini değerli olarak ve kazanılmış olarak ifade etmeye muktedirler. Ayrıca bu durumu eğitim sisteminde bilgi için temel olarak yerleştirmek isterler. Bununla birlikte, egemen kültürün bu değerlendirmesi, keyfi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bunun toplumdaki

diğer alt kültürlerden daha iyi ya da daha kötü olduğunu gösteren nesnel bir yol yoktur (Tezcan, 1993,38) Bir bütün olarak toplumda egemen kültürde yer alan yüksek değer, basit olarak gerçeklik tanımlarını başkalarına zorlayan gücünün yeteneğinden kaynaklanır. Bourdieu, egemen kültürü "Kültürel Sermaye" olarak niteler. Burada servet ve güç önemlidir. Kültürel sermaye, sınıf yapısınca dağıtılmaz. Üst sınıflara mensup öğrenciler, avantaja sahiptirler. Çünkü egemen kültürde toplumsallaşmalardır. Bourdieu, bütün okul eğitiminin başarısının, esas olarak, daha önceki yıllara bağlı olduğunu iddia eder. Okuldaki eğitim, sadece bu temel üzerine kurulur. Önceki beceriler ve önceki bilgi önemlidir. Egemen sınıftaki öğrenciler, okul öncesi dönemde bu bilgileri ve becerileri kazanırlar. Bu yüzden sınıfta aktarılan mesajları çözecek anahtara sahip olmaktadır. Onun deyimiyle, mesajın koduna sahiptirler. Bu yüzden sosyal grupların eğitimden yararlanmaları, sahip oldukları kültürel sermaye miktarı ile doğrudan ilgilidir (Bourdieu, 1990; Grenfell, 2009, Tezcan, 1993,39-40, Kloot, 2009, Rawolle&Lingard, 2008, Deer, 2003).

Bourdieu'nun neoliberalizm vurgusu, sosyal devletin yok edilmesi, devletin kamusal yükümlülüklerinden çekilmesi ile bireyler ve toplumlar üzerinde yaratılan umutsuzluktur. Gerek eğitim yönetimi alan araştırmalarında gerekse eğitimin yönetimi sürecinde toplumsal kazanımlar ve kamu yararı bağlamından uzaklaşarak aynı umutsuzluk halinin yaratıldığı söylenebilir. Bu umutsuzluktan beslenerek yöneticilere serbestlik alanı yaratılmaktadır. Bu alan Bourdieu'nun deyimi ile *simgesel alandır*. Simgesel alan ise, kamu hizmetine güveni azaltma, kuşkuyu arttırma ve kaliteye ulaşma konusunda yoksun kalan kesimi özveri geleneğine sürüklemektedir. Simgesel alanın bir diğer uzantısı da politik, düşünsel ve yönetsel sahnenin önüne, her şeyden önce bencil bir kendini gösterme kaygısı taşıyanları, özel amaçlarla mallardan, kazançlardan ve kamu hizmetinden sağlanan kazancı yandaşlarına dağıtanları, adam kayıran yöneticileri itmiştir (2007, 12-13, 1990 ). Yönetim olgusu bir anlamda show-business'a dönüşmüştür. Neoliberal kurgularla, eğitim yöneticilerinin esaslı, rasyonel politikalar geliştirmek, planlamalar yapmak yerine, piyasa ve popüler kültürün etkisi ile salt bencil kendini gösterme, bireycileşme çabasına girdikleri gözlenmektedir.

Toplumsal yozlaşma öğretilen erdemlerle gerçek uygulamalar arasındaki farkın görünür kılınması ile ortaya çıkar. Söz konusu yozlaşma yönetenler tarafından sıradanlığın, maddi ve simgesel ayrıcalığın, lüksün sergilenmesi ile daha da görünür kılınır. Bu durum karşısında, devlete ve kamusalığa güven krizinin yaşandığı ortamda, yönetilenlerin kimlik ve aidiyet duygularını muhafazakârlık, etnisite, ırkçılığa yönelen

milliyetçilik ile bütünleştirmeleri söz konusu olmaktadır(Bourdieu, 2007, 1990). Yurttaşlık algısı da devlet eliyle alınan zorunlu maddi katkılara ve dışlanmışlık duygusuna indirgenir. Eğitim dizgesi de bu yurttaşlık algısını pekiştirerek, kendini adama, kendini gerçekleştirme, özgürleşme, coşku, bağlılık, olumlu benlik algısı geliştirme, yaşamdan haz alma, üretme olgularını göz ardı etmektedir. Dışa atılmışlık, yalıtılmışlık, değersizlik duygusu ile benlik algısı geliştiren bireyler karşısında eğitim yöneticisinin tutumu ve yönetim yaklaşımı verili olanı koruma yönünde gerçekleşmektedir.

Yönetim sisteminin neoliberal kurgulara teslim olması karşısında, araştırmacıların, akademisyenlerin, politikacıların, aydınların ve yöneticilerin sessizliği, politik etkinliği ve öz yönetim anlayışını her durumda ekonomik akılcılık taslamaya indirgeyen yöneticilik profilini egemen kılar. Devlet edimlerinin ve katkılarının dayandığı değerler artık inandırıcılığını yitirdiğinde (Bourdieu, 2007,14), kamusalığa olan inancı besleyecek yönetici modeli bulmak da güçleşmektedir. Daha çok kolektivismden uzaklaştırıp, dayanışmayı azaltıp bireyciliği esas alan yönetici kimliği ağırlık kazanmaktadır. Dolayısıyla bu durum da salt ekonominin değerlerine boyun eğilmesi için uygun koşulları barındıran, özellikle de ortak sorumluluk bilincini yok sayan bir örgüt iklimi yaratılmaktadır.

Bourdieu, neoliberalizm ile birlikte, kamu hizmetinin, cumhuriyetçi hak eşitliğinin, eğitim, sağlık, kültür, araştırma, sanat ve her şeyden önemlisi, çalışma hakkının varlığı ile birleşen bir uygarlığın yıkılışından söz eder. Öğretim ve bilimin, özellikle ekonominin yetkesinde yeni bir biçim aldığını savunur: Yalnızca mantık ve çağcılık değil, hareket ve değişimin de yönetenlerin, bakanların, patronların ya da uzmanların yanında olduğunu; akılsızlık ya da eskillik, eylemsizlik ve tutuculuğun da, halkın, sivil örgütlenmelerin ve yönetilenlerin payına düştüğünü vurgular (2007,21-22; 1990).

Bourdieu'ya göre, devletin ve kamusalığın zayıflatıldığı koşullarda piyasa ve yurttaşın tecimsel ikamesi söz konusu olur. Bourdieu, bu gün söz konusu olanın, teknokrasiye karşı demokrasinin yeniden elde edilmesi olduğunu düşünür. Özellikle de Dünya Bankası ya da IMF türü "uzmanların", eşitsizliği artıran uygulamalarından ve egemenliklerinden kurtulmak gerektiği üzerinde durur. Liberalizm kuramcılarının öğrettikleri yeni tarihsel kaçınılmazlık inancından vazgeçmek gerektiğini; zorunlulukların, özellikle ekonomik olanlarını saptayabilecek bir toplu çalışma politikasının yeni biçimlerini yaratmak gerektiğini öne sürer (2007, 22-23; 1990). Tarihsel kaçınılmazlık, ideolojilerin sonu psikolojisi

sendromu, örgütlülük ve dayanışma halini kırıcı potansiyel taşır. Egemen söylem de gücünü tam bu noktadan almaktadır. Neoliberal bakış açısının karşısına çıkarılabilecek hiçbir şey olmadığını, onun kendisini seçeneksiz sunduğunu vurgulayarak, bu düşüncenin her türlü toplumsal süreçleri ve eğitim süreçlerini de ekonomik faydacılığa indirgediğini belirtir (2007, 24). Bu anlamdaki ekonomik faydacılık ve araçsalcılık düşüncesinde, rekabet gücünün insan eylemlerinin son ve tek amacı olduğu ya da ekonomik güçlere karşı konulamayacağı kabul edilir. Ayrıca bu günkü anlamıyla rekabet olgusunun gerçek yüzünü, ürünlerin olağanüstü farklılaşması ve çeşitlenmesi söylencesine karşı, ulusal ölçekte olduğu kadar, uluslar arası ölçekte de arzın tekbiçimleşmesi gösterebilir: Rekabet, çeşitlendirmenin uzağında, üreticileri en büyük izleyici kitlesinin ardından koşmaya, az farklılaşmış ve az farklılaştırıcı olduklarından her durakta duran, tüm ortamların ve tüm ülkelerin izleyicileri için geçerli ürünleri aramaya yönlendirdiğinden benzeşikleştirir ( Bourdieu, 2007,143).

Neoliberalizmin kendisini kabul ettirme aracı ekonomik olanla toplumsal olan arasında kopuş yaratmaktır (Bourdieu, 2007,25). Eğitim yönetimi alanında da bu kopuş var olmaya başlamıştır. Eğitim yönetimi araştırmalarını da, eğitim yönetimi yaklaşım ve süreçlerini de toplumbilimsel değişkenler, olgular ve kavramlar ışığında inceleme ve sorgulama eğilimi giderek azalmaktadır. Alan araştırmalarında yapay bir kuram-uygulama ayırımına gidilmekte, devşirme konular ve sorun alanları ile kolaycılığa ve slogancılığa kayılmaktadır. Toplam kalite yönetimi, etkililik, verimlilik, girişimcilik, stratejik planlama, liderlik biçimleri, rekabet, yönetim, örgütsel gelişme vb. konular sosyal, kültürel, düşünsel planları göz ardı edilerek salt ekonomi dilinde, ekonomi bağlamında içi boşaltılmış sorun alanlarına dönüştürülmektedir.

Neoliberal kurgular ve işleyişler, devletin görevinin salt güvenliği sağlamaya indirgenmesine neden olmuştur. Neoliberal politikaların meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması yaratılan güvensizlik, geleceksizlik, geçicilik, kaygı vb. duygu durumlarının kökleştirilmesiyle de ilişkilidir (Bourdieu, 2007,27). Benzer şekilde bu görev alanı tanımlaması, giderek eğitim kurumlarında da yönetsel işlevin öncelikle güvenliği sağlamaya bağlı kılınmasına neden olmaktadır. Bu nedenle son dönem araştırmalar, gerek işletme yönetiminde, gerekse kamu ve eğitim yönetiminde okul güvenliği, kriz ve risk yönetimi gibi konulara odaklanmaya başlamıştır.

Bourdieu'ya göre, esneklik, her şeye kolayca uyabilme yeteneği, kuralsızlaştırma gibi sözcüklerin yan anlamları ve birleşimleri ile

insanları neoliberal iletinin, özgürleşmenin evrenselci bir iletisi olduğuna inandırmaya yönelik bir oyun da söz konusudur (2007,26). Aynı zamanda neoliberalizmi bu denli sorgulanmadan kabul edilebilir ve benimsenebilir duruma getiren, genel anlamda devletin içinde ve yönetsel işleyiş ve süreçlerde özerkliğin yitimini tetikleyen koşullardır. Devletin ve devlet yönetiminin, egemenlerin hizmetinde bir araç haline getirilmesi, gelişmeye değil baskıcı ve otoriter bir ceza devletine doğru gerilemesi, toplumsal yükümlülüklerini (eğitim ve sağlık vb.) yavaş yavaş feda etmesi de güven krizinin ve özerliğin yitiminin gerekçelerini oluşturmaktadır (Bourdieu, 2007,29). Yönetim yapısına toplumsal kazanımlara bağlılık eklendiği ölçüde özerklikten söz edilebilir. Bourdieu, bu özerkliğin kaybı alanını yazarların, sanatçıların ve bilim insanlarının savaşmaları ve özverileri yoluyla durmadan büyüyen kültürel üretim evrenlerinin pazar karşısında giderek daha fazla tehdit edilir hale gelmesine kadar uzatır (2007,31). Bu ikaz karşısında eğitim yönetimi araştırmalarında araştırmacıların, eğitimin yönetiminde yönetici ve uzmanların özerkliği sorunsalının sorgulanması önemli görülmektedir.

Son dönemlerde eğitim yönetimi alanında da çok fazla dile getirilen ancak verili tanımları dışında sorgulanmayan etkinlik ve verimlilik kavramlarına eleştirel gözle bakmakta yarar görülmektedir. Bourdieu bu kavramların şüphe ile sorgulanması gereğini şu sözleri açıklamaktadır (2007,33):

“Açıkçası her şeyi, üretimi olduğu kadar adaleti ve sağlığı da, harcamaları olduğu kadar kazançları da bireycileştiren ve örtük biçimde finansal verimlilikle özdeşleştirerek dar ve soyut bir tanım verilen etkinliğin, kuşkusuz, ölçüldüğü amaçlara göre değiştiğini, bugün olduğu gibi hissedarlar ya da yatırımcılar için finansal verimlilik ya da müşterilerle kullanıcıların hoşnutluğu ya da daha geniş olarak üreticilerin, tüketicilerin, böylece gitgide en büyük çoğunluğun hoşnutluğu ve onayı olduğunu unutan ekonomik görüşü kökten bir biçimde gözden geçirmek gerekir”.

Sözünü ettiği gözden geçirmeyi, eylemsizliği ve geçiciliği göz önünde bulunduran bir mutluluk ekonomisi yerine, ulusal politik bir devletin en az onun kadar iyi yerine getirebileceği “evrensel” işlevleri savunmanın, milliyetçi gerilemeye seçenek sunabilecek yeni bir enternasyonalizm yaratmanın, finans pazarlarının güçlerini denetleyebilecek ölçekte toplumsal kazanımlar konusunda gerilemeyi önlemenin gerekliliğini savunur (2007,33-34).

Bourdieu'nun aşağıda yer verilen saptaması, neoliberal ideolojinin gücü doğrultusunda ülkemizdeki eğitim dizgesinin işleyişi ve ürünleri hakkında bir kez daha düşünmeye yol açmaktadır (2007,35):

“Gerçekte neoliberal ideolojinin gücü, bir tür toplumsal neodarwinciliğe dayanmasıdır: Utku kazananlar “en iyiler ve en parlak” olanlardır. Egemenlerin uluslar arası birlikteliğinin evrensel düşünün ardında, en yeteneklilerin yönettikleri ve iş sahibi olduklarına ilişkin bir yeti felsefesi vardır, bu da işsiz olanların yetenekli olmadıkları anlamına gelir. Kazananlar ve kaybedenler vardır, soylular sınıfı vardır, tüm özelliklere sahip ve yetkelerini eğitimlerine, gerçekte akıl eşitsizlikleri toplumsal eşitsizlikler olduğundan, toplum tarafından dağıtıldığını bildiğimiz akla borçlu olan insanlardır. Yetenek ideolojisi, biraz efendilerin ve kölelerine benzeyen bir karşıtlığı haklı göstermek için çok elverişlidir”.

Bourdieu'nun ifade etmeye çalıştığı günümüz okullarının sahip olduğu, toplumsal yazgıyı sürdürme yönündeki imajları ve kararlılıklarıdır. Bu da kuşkusuz egemenlik altındakilerin edilgenliğini, onları harekete geçirmenin güçlüğünü açıklamaya yardımcı olur. Bu felsefe içkin durumda okul sistemine kayıtlıdır. Çok güçlüdür, çok derin olarak içselleştirilmiştir (2007, 36).

Neoliberal düşüncenin güçlerinden biri, kendini bir tür “varlığın büyük zinciri” olarak tanıtmıştır. Bir uzlaşma yolunda ekonomik eğilimleri yazgıya dönüştürmeye dayanan bir yazgıcı söylem kullanılmaktadır. Bourdieu neoliberalizmin özünü şu sözlerle açıklar (2007,45):

“Bugün söz konusu olan, sürekli bir gelişme için elverişli koşulları oluşturmak ve yatırımcılarda güven yaratmaktır. Öyleyse kamu bütçelerini denetlemek gerekir. Bir başka deyişle kendi kültürel yatırımlarını kendileri üstlenmeyi yeğleyen yatırımcılara güven vermek için, sosyal devleti ve daha başka şeylerle birlikte masraflı toplumsal ve kültürel politikaları olabildiğince çabuk gömmek gerekmektedir.”

Bourdieu kaçınılmaz olarak gösterilen neoliberalizmin yazgıcılığından kopmanın gerekliliğinden söz eder. Bu kopuşun da, politikleşerek “yazgıcılıktan kurtarma” ve neoliberalizmin doğallaştırılmış ekonomisi yerine, insan istenci üzerine kurulu, üretkenliğin ve verimliliğin sıkı sıkıya iktisadi bir tapınçla tanımlanmadığı, kendini gerçekleştirme kazançlı bir mutluluk ekonomisi koyarak gerçekleşebileceğini savunur (2007,55). Neoliberalizmin açmazlarında bir diğerini de “geçicilik”



olarak belirtir. Özel sektörde, ama aynı zamanda geçici ve vekillik görevlerini artıran kamu sektöründe, endüstriyel şirketlerde, kültürel üretim ve yayım kurumlarında, eğitimde, gazetecilikte, medyada vb., işsizlerin uç durumunda özellikle belirginleşen aynı etkileri doğurduğunu ileri sürer: Geçicilik var oluşun, cismani erk yapılarından da yoksun kılınarak bozulmasına, birbirinin ardı sıra gelen, dünyayla, zamanla, uzamla tüm bağlantıların bozulmasına yol açmaktadır. Geçicilik, onunla karşı karşıya kalamı derinden etkilemekte, tüm geleceği belirsiz kılarak bütün akılcı kestirimleri ve özellikle de en katlanılmaz olan şimdiye baş kaldırmak için gereken, geleceğe duyulan asgari inancı ve umudu yasaklamaktadır. Aşırı boyutlarda diplomalı olmasından dolayı, yalnızca en alttaki yetenek ve teknik donanım düzeyinde bulunabilen önemli bir sayıda yedekte olanların varlığı, her çalışana yeri doldurulamayacak hiçbir şeyi olmadığını ve işinin bir anlamda ayrıcalık, kırılma ve tehdit altında bir ayrıcalık olduğu duygusunu vermeye katkıda bulunmaktadır (2007,71).Eğitim yöneticilerinin, araştırmacıların geleceğe duyulan inancı diri tutmaları asli görevleridir. Çünkü ekonomik hesaptan, politik örgütlenmeden başlamak üzere, tüm akılcı denen tutumların koşulu olan geleceği tasarlama güçleri zayıflatılırsa, harekete geçirilme özellikleri de azalır. Geçicilik, çalışanları boyun eğmeye, sömürülmeyi kabullenmeye zorlama amaçlı, genelleştirilmiş ve sürekli bir durumun kurumsallaştırılması üzerine kurulu yeni bir tür egemenlik biçimine kayıtlıdır (Bourdieu, 2007, 73).

Eğitim yönetimi adına, yöneticilerin, eğitim sisteminin geleceğini tasarlama gücünü devralmaları zorunlu hale gelmiştir. Yalıtılmışlık, tükenmişlik, yabancılaşma ile baş etme araçlarını geliştirerek, merkez örgütün politika oluşturma ve planlamadaki otoriter yaklaşımına direnç ve alternatif oluşturulması önem taşımaktadır.

Bourdieu, özneleri, dolayısıyla yöneticileri tümüyle ekonomik sorunları çözmekle meşgul, sözcüğün en dar anlamıyla saymanlara indirgeyen, sıkı sıkıya hesapçı ve bireyci bir görüşün terk edilmesini önerir. Ekonomik sistemin işleme için, çalışanların kendi üretim ve yeniden üretim şartlarını sağlamaları bir yana, aynı zamanda, işletmeye, işe, işin gerekliliğine vb. olan inançlarından başlamak üzere ekonomik sistemin kendisinin işleyiş şartlarını da sağlamaları gereklidir (2007, 74).

Güçlü hiyerarşik bağımlılık, “öz-sömürüyü” sağlamaya yönelik “sorumluluk verme stratejileri, kadroların işlerinin çok ötesinde “katılımcı yönetim” tekniklerine uygun olarak, ücretlilerin katılımını yaygınlaştıran “özdenetim gereksinimi; yalnızca sorumluluk görevlerinde ve geciktirilemez işlerde söz konusu olmakla kalmayan işle aşırı

kuşatarak, dayanak noktalarını ve toplu dayanışmaları zayıflatmaktadır ve bir o kadar akılcı egemenlik altına alma tekniğidir (2007,84). Okul yöneticilerinin, eğitim yöneticilerinin görev ve sorumluluk alanlarının salt hiyerarşik, hantal işleyişe hizmet eden yönetmelik ve ilkelerle kuşatılmasına alternatif oluşturabilmek gerekir. Böylelikle akılları özdenetim ve inisiyatif, özgür iradeye güven şeklinde çalıştırmak, dayanışma, kolektivizm ruhunu canlandıran, gerçek anlamda örgütsel dönüşümü sağlayacak liderlere yol açmak gerekmektedir.

Bireylerin özgürlüğünün koruması altına yerleştirilmiş tüm bu ekonomik düzenin sonul ilkesi, gerçekte işten çıkarma tehdidinin esinlediği işsizliğin, geçiciliğin ve korkunun yapısal şiddetidir: Bireyci mikro ekonomik modelin işleyişinin koşulu, örgütlülük ve dayanışma halini zayıflatmaktadır. Bu doğrultuda, yalıtma, yalnızlaştırma, harekete geçmekten de alıkoyar, (Bourdieu, 2007,84). Öğretmen istihdamı konusunda yaşanan sorunlar, öğretmen adaylarında da yalıtma, yalnızlaştırma, harekete geçmekten alı koymaya ve dayanışmadan koparmaya yol açmaktadır.

Bourdieu, şirket söyleminin, hiçbir zaman tüm cismani güvenceleri ortadan kaldırarak sürekli katılımın elde edildiği bir çağda olduğu kadar güvenden, ortaklaşa çalışmadan, bağlılıktan ve şirket kültüründen söz etmediğine işaret eder (2007,84). Ancak sahte bir güven oluşturma slogancılığından çok, eğitim örgütlerinde güven, ortaklaşa çalışma, bağlılık, aidiyet duygularının güçlenmesi bağlamında disiplinler arası çalışmalar, projeler, araştırmalarla inşa edilmeli ve güçlendirilmelidir.

Neoliberal düzen, okula bağlı olarak güvenceye alınmış yetilerin hiyerarşisine olan inancı besler. Küresel neoliberal düzenin işleyişi, ticari sektör olarak algılanan okulları soylulaştırma yönündedir. Kendilerini okulların yüksek soyluluğuyla bağlantılı düşünmek zorunda olanlar, buyruk işlerine; küçük okul soyluluğuna yazgılı, uygulama işlerinde yerleştirilmiş ve her zaman yararlılıklarını göstermek zorunda olduklarından hep askıya alınan, geçiciliğe ve hep belirsizlik içinde güvensizliğe yazgılı çalışanlar, birey olarak kendilerinin ve topluluklarının düş kırıklığına sahip olmaktadır (Bourdieu, 200, 85). Bu noktada gelirler arasındaki farkın olağandışı artışı, tecimsel düşüncelerin giderek işe karışması nedeniyle kültürel üretimin, dolayısıyla kültürel ürünlerin ve eğitimin özerk evrenlerinin ilerleyen yitimiyle karşı karşıya kalınmıyor (Bourdieu, 2007, 87). Bireysel sorumluluğun tutucu yüceltilmesi, örneğin işsizlik ve ekonomik başarısızlığı toplumsal düzene değil, bireylerin kendilerine yüklemeye yönelik, her bireyden bir

tür kendisinin girişimcisi olarak, kendini insan sermayesi olarak pazara sürmesi istenir (2007, 108)

Bourdieu, özerklik yitimiyle baş edebilmek için, bilimsel alanda kendini gösteren ve dünyayı ekonominin kör güçlerine bırakmayı reddeden bir bilimsel dünyanın değerlerini toplumsal dünyanın bütününe yaymayı isteyen geleneği yeniden canlandırmak, bilimin kazanımlarını eksik oldukları yere, kamu tartışmasına sokmak gerektiğini ileri sürer (2007, 94). Bu şekilde, uzmanların daha kolay, aynı ölçüde daha iyi ödenen düşünce ve yazma alışkanlıklarının etkisiyle, tümüyle akademik çıkarlar bakımından, çalışmalarının ürününü yalnızca benzerlerince okunan bilimsel yayınlar için saklamak bakımından, bilgi kentinin duvarları arasında kapalı kalan eleştirel enerji de serbest bırakılacaktır (2007, 94).

Bourdieu dile getirdiği şu sorularla eğitim yöneticileri için de çıkış yolu sunmaktadır: Bilgilerini paylaştırarak ya da ısmarlama, ölçü üzerinden bir bilgi sağlayan eğitimbilimci ya da uzman aydının katılımının sınanmış modellerinin şu ya da bu türüne geri dönmek mi? Ya da araştırmacılar ve toplumsal hareketler arasında bir birleşme düşüncesine ödün vermeden ayrılmanın reddi ve kurumsallaşma karşıtı boş düşüncelerine karşın ödün vermeden araçsallığın reddi üzerine kurulabilecek yeni bir ilişki bulgulamak mı? Yeni örgütlenme biçimleri yaratmak mı? (2007, 98).

Bourdieu'nun bir diğer vurgusu, eğitim ve kültürel sermayenin aktarımı işlevi üzerine eleştirel düşünme gerekliliğidir. Bilişimin kullanımının ve kullanıcılarının istatistiksel incelemesi, karşılıklı etkileyenler ve karşılıklı etkilenenler arasındaki kopuşun çok güçlü olduğunu ve özünün kültürel sermayenin, dolayısıyla en sonunda okul sisteminin ve sermayenin ailesel aktarımlarının eşitsiz bölüşümü olduğunu göstermektedir (2007, 122). En varlıklı toplumların büyük bir bölümü için, bu ikililik büyük ölçüde işbölümünü irrasyonel biçimde belirlemeyi sürdürmekle kalmayıp, çok güçlü bir toplumsal doğrulama aracı oluşturan kültürel sermayenin eşitsiz dağılımına dayanır. Yönetici sınıf, olağan dışı büyüklenmesini, kuşkusuz okul kaynaklı, ama aynı zamanda yalnızca okula bağlı olmayan çok güçlü bir kültürel sermayeyle donanmasına, olduğu gibi var olmasının kusursuzca haklı gösterildiğini duyumsamasına borçludur (2007,123).

## **2. SONUÇ**

Eğitim yönetimi alanı ile ilgi olarak, Bourdieu'nun çözümleme ve kavramsallaştırma araçlarıyla yapılabilecek oldukça zengin çıkarımlar söz konudur. En önemlisi, Bourdieu okumaları her şeyden önce eğitim yönetiminin referans çerçevesinin zenginleştirilmesi ve genişletilmesi

zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Eğitim yönetimi araştırmalarında teori ile sağlamlaştırılmış ve dengelenmiş ampirik çalışmanın önemi ve sorun alanlarının saptanmasında toplumsal gerçeklikleri gözetme zorunluluğu ve alanda aktif bir düşünce sistemi inşa etmek Bourdieu'nun özenle vurguladığı koşullardır.

Timur, Bourdieu'nun sosyolojik analizlerinden ve sermaye biçimlerine ilişkin tanımlarından yola çıkarak akademisyenlerin sahip olabilecekleri iki tür sembolik sermaye biçiminden söz etmiştir (2007;1990). Öğretim üyeleri bölüm, araştırma enstitüsü ya da laboratuvar başkanlığı yaparak, jüriye ve değerlendirme komisyonlarına katılarak, fonları paylaşarak, yayın kurullarında yer alarak vb. bilimsel etkinlikleri yönlendirme ve böylece bir bilimsel sermaye kazanma olanağına kavuşurlar. Buna karşılık bazıları da beğenilen ve yankılar uyandıran (ödülleri, olumlu kritikler, atıf endeksleri vb) bilimsel çalışmalarla "bilimsel kapitalist" niteliklerini güçlendirirler. Bourdieu'ya göre, "pratik nedenlerle, bu iki çeşit sermayenin tek bir insanda toplanması son derece zordur." Bu şekilde oluşan "güçler alanı" aynı zamanda bir "kavga alanı"dır. Bütün alanlarda olduğu gibi bu alanda da farklılaşma, öne çıkma dürtüsü egemendir. Tüm bilim ajanları sermayelerini koruma ve artırma kavgası için savaşırlar ve çok başarılı olanların az da olsa alanın yapısını değiştirme gücü vardır ve değerlerden arınmış bir bilim anlayışı, düşünürümüze göre, bir yanılgıdan ibarettir.

Bourdieu, "kolektif aydın" dediği "entelektüel"ün işlevini, siyaset dünyasına özerk sanat, bilim ve felsefe alanlarında edinilmiş yetki ve otoriteyle müdahale etmek şeklinde tanımlar (Timur, 2007). Araştırmacılar, bilim alanında uyulan kuralları mümkün olduğu kadar "siyaset alanı"nda da geçerli kılacak bir müdahale politikası icat etmek zorundadır. Bourdieu'dan yola çıkarak, aydının eleştirel niteliğine eğitim yöneticilerinin de sahip olmalarını beklemek gerekecektir. Söz konusu eleştirel nitelik yöneticilerin, "eylem ve düşüncesinin amaç ve nesnelere bizzat kendi tanımlamayabilen, özerk, gerçek bir kolektif aydın' kimliğini taşımalarını zorunlu kılar.

Bourdieu "Habitus" kavramı ile tüm pratik dünyayı genel olarak "toplumsal saha olarak kabul eder, bunun içinde de sayısız özerk alanlar (felsefi, siyasal, bilimsel, estetik vb.) olduğunu saptar. Habitus, tıpkı ideoloji gibi insanların ortak bilinç altını temsil edebilen ama, sadece düşünceden ibaret olmayan bir alışkanlıklar kümesini ifade eder. Tekrarlı, tekrarlı bir yapı haline gelmiş davranış kalıplarının insan bilincini, kişiliğini, estetik zevklerini ve algılarını da belirlemesi söz konusudur. Habitus nesnel olarak düzenlenmiştir ama hiçbir şekilde

kurallara itaatin ürünü değildir. Aksine bunlar bir kılavuzun örgütleyici iradesinin bir ürünü olmaksızın kolektif olarak yönetilebilir şeyleri temsil eder (Aktay, 2007, 475). Bu alaların her biri belirli bir “sembolik sermaye” ye sahiptir ve bünyesinde, yönetenlerle, yönetilenlerin sürekli iktidar kavgası verirler. Sembolik sermaye bilişsel, zihinsel niteliktedir; yani herhangi bir sermaye şeklini (iktisadi, sosyal, fiziki, kültürel) tanıma ve değerlendirme durumunda olan toplumsal ajanlar tarafından algılandıkları anda sembolik sermaye haline dönüşmektedir. Bourdieu, toplumsal sahayı güçler alanı olarak ele alır (Aktay, 2007, 473). Bu bağlamda, eğitim yönetiminin asli görevlerinden biri, toplumsal sahadaki güçler alanını çözümleyici disiplinlerden yararlanarak, eğitim ve iktidar arasındaki doğrudan ve çatışmalı ilişkiyi sorgulamak olarak düşünülebilir.

Bourdieu’da, eşitlik ve özgürlük ideallerine rağmen, eğitim sisteminin elitlerin şekillenışı ve meşrulaştırılması mekanizmalarını ortaya koyar. Türkiye’de özellikle son on yıldır, eğitim sistemi açık, görünür ve kaba eşitsizlikler üretmeye yönelmiştir. Bourdieu, eğitim sürecinin toplumdaki tabakalaşmayı nasıl yeniden ürettiğini anlamaya çalışmıştır. Ekonomik sermayenin paylaşımına dayalı sınıfsal yapı, sınıfsal farkları yansıtır, yeniden üretir, meşrulaştırır. Kültürel sermaye, bir sınıfsal eleme mekanizması olarak ancak belli bazı kültürel unsurların mümkün ölçüde belli ellerde toplanması yoluyla değerini koruyabilir. Eğitilecek kuşakların doğrudan ideolojik özlem ve ideallerin savunmasız öznelere haline getirilmelerine dayanan eğitim düşüncesini alaşağı etmek zorunludur. Eğitim standartları belirlenmiş bir tipin seri üretimi için tasarlanmamalıdır. Ataerkil iktidar refleksi ile örtüşmemelidir. Çatışmanın diğer kaynağı ise, eğitim yoluyla toplumsal tabakalaşma düzeninin devam ettirilmesidir. Kimin hangi meslekler için seçileceği, hangi meslekten eleneceği, eğitim sisteminin en önemli yanını oluşturuyor (Aktay, 2007, 473).

Eğitim genel olarak kültürel sermayenin üretimini ve paylaşımını süreklileştiren kurum olarak algılanır. Modern eğitim sistemi zorunlu eğitim düzenlemesi dolayısıyla eşitlikçilik iddiasıyla tutarlı davranmaya çalışmaktadır. Eğitimdeki devrim, modern dünyada artık hiç kimseyi dışarıda bırakmamacasına herkesin belli bir standart eğitim görmesini gerektirmiştir. Ancak Bourdieu tam da herkesin eğitilmesi ile eşitliğin sağlanmış olmadığına dikkat çekiyor. Gerek mezun olunan okullar arasındaki kalite ve prestij farkları, gerek aynı okul içinde okurken temas edilen kültürel sermaye dolayısıyla eğitimde başarabilme farkları herkesi eğitmekle eşitliğin sağlanmadığını gösteriyor Okul sistemi için gereken enerji harcaması pahasına eskiden var olan düzeni, birbirine eşit

olamayan kültürel sermaye ile donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur. Böylelikle toplumsal farklılıkları ayakta tutar (Aktay, 2007, 478).

Bourdieu okullarda verilen eğitimin egemen kültürün ideolojisini ve kültürel kodlarını içerdiğine dikkat çeker. Eğitim, egemen kültürün kodlarını içermekte ve bu kodları genellikle alt sınıflardan gelenlerin çözmesi çok kolay olmamaktadır. Bütün okul eğitimi başarısı temelde hayatın en erken döneminde önceden alınmış eğitime dayanır. Önceden belirli bilgi ve becerilere dayanır. Egemen sınıflara ait çocuklar bu bilgi ve becerileri, okul öncesi yıllardan itibaren içselleştirir. Bu yüzden onlar, sınıfta aktarılan mesajların şifresini çözecek anahtara sahiptir. Dolayısıyla toplumsal grupların eğitimsel başarıları doğrudan sahip oldukları kültürel sermayenin miktarına bağlıdır. Öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmelerinde bile tarafsız davranmalarının mümkün olmadığını ve büyük ölçüde egemen sınıfın değerlerini ve stillerini öncelediklerini kaydeder.

Bourdieu'ya göre eğitimin modern toplumdaki esas amacı, bütün eşitlikçilik iddialarına rağmen aslında bir eleme işlevi yerine getirmektir. Alt sınıfa mensup olanlar, doğrudan bir engelleme ile karşılaşmıyorlar. Aksine görüntüde diğer insanlarla aynı sıralarda okumaya bile teşvik ediliyorlar ama yaşadıkları koşullar, ailenin ekonomik durumu ve bu durumun ürettiği kültür içinde daha yüksek eğitime girmeye kendilerine kolaylaştıran bir yol kat edemiyorlar. Eğitim alanlarını gittikçe ekonomik durumlara göre ayrışması gibi bir gelişme de göz önünde bulundurulmalıdır. Eğitim kurumlarının daha başından itibaren belli ekonomik sermaye seviyelerine göre ayrışması günden güne daha başat bir model olmaktadır.

Özerklik sorunsalı da Bourdieu'nun ele aldığı ana kavramlardan biridir. Bourdieu, eğitim kurumlarının ve özellikle de üniversitelerin tam olarak özerk kılınamayacağını ve dış baskılardan fazlasıyla etkilenen kurumlar olduğunu savunur. Ancak, bu dış etkileri ve baskıları kendi alanına, kurumsal yapısı sayesinde, bir *prizmanın, ışınları kırarak saptırması* gibi, kendi diline çevirerek iletir. İşte bir alan ne kadar özerk ise, baskı ve etkilenmeleri kırarak yansıtma ve renk değiştirme gücü da o kadar fazla olur (Aktay, 2007). Eğitim yönetiminin özerklik alanının genişletilmesi, dış etki ve baskıları farklı dil ve renkte yansıtabilecek *prizmayı* geniş tutmakla, büyütmeyle ilişkilidir.

Dünyadaki eğitim sistemlerinde eğitim giderek multidisiplinerlik, interdisiplinerlik, farklı alanların yaratıcı kompozisyonu, alanlar arasındaki geçişlilik gibi kavramlara yönelmişken, ülkemizde alanların

iyice atomize olarak kendi içlerine kapanmaya yönelmesi söz konusudur (Aktay, 2007). Yukarıda sözü edilen eğitim yönetiminin, prizmasını genişletme, büyük ölçüde alanın disiplinlerarası olarak beslenmesine, zenginleşmesine yol açmakla olanaklıdır.

Kamu yararından sorumlu devletin toplumsal yaşamdan giderek daha fazla çekilmesi ile eğitim yönetimi de salt ekonomi ve işletme değerleri, piyasa beklentileri doğrultusunda kurgulanır hale gelmiştir. Ekonomik akılcılığın öne sürülmesi eğitim yönetimini sığ yaklaşım ve arayışlara yönlendirmektedir. Dolayısıyla eğitim ve yönetim anlayışları, “sembolik iktidar”ın sürdürücüsü olma konusunda direnmek yerine, toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliği gerçek anlamda gidermenin nasıl gerçekleşeceğine yoğunlaşmalıdır. Neoliberalizmin kolektivizm ve dayanışmadan uzaklaştırıcı yaşam ve eylem biçimleri yönetim süreçlerinin güven temelli değil, risk ve korku temelli yürütülmesine yol açmaktadır. Eğitim yöneticilerinin ve alandaki akademisyenlerin kamusal alana ve toplumsal kazanımlara güvenin bu denli azaldığı ortamda, neoliberalizmi bilinçsizce benimseyen ve içselleştiren üniversite ortamını, ekonominin yetkesindeki bilim, öğretim ve yönetimi sorgulayan, eğitim yönetimi araştırmalarını desteklemeleri önemlidir.

Neoliberalizmin eğitime taşıdığı bağımlılık, boyun eğme biçimleri, tarihsel kaçınılmazlık, tarihin ve ideolojilerin sonu inancı karşısında eğitim yöneticilerinin dirençle, özgürleştirme, eşitliği sağlamayı, adaleti, demokrasiyi ve sahte bireyci kazanç ve hırslardan çok toplumsal kazanımların üstünlüğünü devreye sokmaları gerekmektedir. Bu yönde eğitim yöneticilerinin evrensel örgütlenme ve işbölümüne yönelmelerini beklemek gerekir.

Neoliberalizmin ekonomik alan ve toplumsal alan arasında yarattığı boşluğu giderme yönünde eğitim yöneticilerin ve alandaki akademisyenlerin uluslar arası örgütlülüğü ve işbölümü çok değerlidir. Tüm eşitlikçilik iddiaları ve savunularına rağmen halen “eleme işlevi” üzerine kurulu ve eğitim alanlarını ekonomik durumlara göre ayırıştırarak eğitim dizgesi karşısında yönetim anlayış ve yaklaşımlarını, toplumsal hareketliliği ve eşitliği artırma, insanı elemeyi değil kazanmayı ve bireyin kendini özgürce gerçekleştirmesini esas alarak önderlik etme şeklinde tasarlamak gerekmektedir. Böylece eğitim yöneticilerinin, üretkenliği ve verimliliği “iktisadi tapınma” ile tanımlamalarının ötesinde, bireylerin kendilerini gerçekleştirme potansiyelleri doğrultusunda, tükenmişlik, yalıtılmışlık ve yabancılaşma gibi duygularını en aza indirerek işi başarma ve haz alma, adanmaları ile tanımlamaları mümkün olacaktır.

Sonuç olarak,

- Kamu yararından sorumlu devletin toplumsal yaşamdan giderek daha fazla çekilmesi ile eğitim yönetiminde de açmazlara düğüldüğünün bilincinde olmak,
- “Sembolik iktidar”ın sürdürücüsü olma konusunda direnen eğitim ve yönetim anlayışlarına alternatif uygulama ve söylemler geliştirmek,
- Devlete ve kamusal alana karşı “güven”in bu denli azaldığı dönemde, azalan bu güveni yeniden tesis edecek eğitim politikalarını oluşturma yönünde eğitim yöneticilerinin işbirliği ve eşgüdümünü sağlamak, eğitim yöneticilerini Neoliberalizmin ekonomik alan ve toplumsal alan arasında yarattığı boşluğu doldurma konusunda çabaya sevk etmek,
- Salt ekonomik akılcılığın öne sürülmesi ile eğitim yönetiminin verimli kılınamayacağına farkına varmak,
- Neoliberalizmin kolektivizm ve dayanışmadan uzaklaştırıcı yaşam ve eylem biçimleriyle yönetim süreçlerini de olumsuz etkilediğini vurgulamak,
- Neoliberalizmi bilinçsizce benimseyen ve içselleştiren üniversite ortamında, eğitim yönetimi araştırmalarının, ekonominin yetkesinde bilim, öğretim ve yönetim sorgulanmadan, konvansiyonel ve geleneksel konulara indirgenmesiyle gerçekleştiğini, araştırma alanındaki dönüşümün geciktiğini görebilmek,
- Neoliberalizmin eğitime taşıdığı bağımlılık, boyun eğme biçimleri, tarihsel kaçınılmazlık, tarihin ve ideolojilerin sonu inancı karşısında, eğitim yöneticilerinin söylemsel umutsuzluğu giderecek kuramlarının olması gerektiğini vurgulamak,
- Eğitim yöneticilerinin evrensel örgütlenme ve işbölümüne yönelmelerini beklemek,
- En üst düzey gelişimin sonsuz rekabet gücü olduğu düşüncesiyle insan eylemlerinin yönetilemeyeceğini görebilmek; üretkenliği ve verimliliği “iktisadi tapınma” ile tanımlayan eğitim yöneticisi ve lideri profilinin ötesine geçebilmek,
- Toplumsal neo-Darwinciliğe dayanan neoliberal ideolojinin gücünü “yetenek ideolojisi”ne dayandırmasının, sınıfsal eşitsizlikleri giderme işlevini yerine getiremeyen, sembolik iktidar araçlarının “habitus”unu yeniden üreten eğitim dizgesinin yerine ne konulabileceği konusunda düşünce üretmek,
- Tüm eşitlikçilik iddiaları ve savunularına rağmen halen “eleme işlevi” üzerine kurulu ve eğitim alanlarını ekonomik durumlara göre ayırıştıran eğitim dizgesi karşısında yönetsel açıdan neler önerilebileceği konusunda araştırmalar yapmak,



neoliberalizmin sorgusuzca benimsenmesi yerine eleştirel düzlemde eğitim yönetimine düşünsel açılımlar getirilmesi bağlamında önerilebilir.

### KAYNAKLAR

**Aktay, Y. (2007).** Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul. ss:473-498. Çeğin, G. & Göker, E. ve diğerleri (Der.). *Ocak ve Zanaat, Pierre Bourdieu Derlemesi.* İletişim Yayınları. İstanbul.

**Apple, W.M. (2007).** *Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü. Küreselleşme Ve Eğitim.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Dipnot Yayınları. Haz.: Ebru Oğuz-Ayfer Yaka.1.Baskı. Ankara.

**Bourdieu, P. (1990).** *Reproduction in Education, Society and Culture.* Sage Publication, London.

**Bourdieu, P. (2002).** *Karşı Ateşler.* Çev. Halime Yücel. Yapı Kredi Yayıncılık. İstanbul.

**Deer, C. (2003).** Bourdieu in higher education: the meaning of the growing integration of educational systems and self reflective practice. *British Journal of Sociology of Education*, 24(2), 195-206.

**Ergur, A. (2003).** Üniversitenin pazarla bütünleşmesi sürecinde akademik dünyanın dönüşümü. *Toplum ve Bilim.* 97.(Yaz), 183-214.

**Grenfell, M. (2009).** Applying Bourdieu's Field Theory: The Case of Social Capital And Education..Education, Knowledge and Economy. *Journal of Education and Social Enterprise.* v3, .17-34.

**Karagöz, B. (2001).** Yeni Dünya Düzeni'nde Uluslar Arası Kültür Politikaları Ve Sanat Eğitiminin Rolü. *X. Eğitim Bilimleri Kongresi Abant İzzet Baysal Ünv. Bildiri Kitabı*, Bolu, 520-526.

**Keyman, F. (2002).** Kapitalizm Ve Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma Ve Öteki Sorunsalı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Dünya Neyi Tartışıyor I: Küreselleşme.*10(5), 27-54.

**Klout, B. (2009).** Exploring the Value of Bourdieus' Framework İn The Context Of Institutional Change. *Studies in Higher Education.*34(4),469-481.

**McBurnie, G. (2001).** Globalization: A New Paradigm for Higher Education Policy. *Higher Education in Europe*, 26(1) , 11-26.

**McBurnie, G. (2002).** Küreselleşme, GATS ve Ulus-aşırı Eğitim, (Çevirenler: Haşim Koç, Gülçin Tunalı-Koç), *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(1),169-190.

**Tekin, S. (2003).** Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek: Neoliberalizm, Teknik Akıl ve Üniversite. *Toplum ve Bilim*. Güz. 97, 144-163.

**Tezcan, M. (1993).** *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*. Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. Ankara.

**Timur, T. (2007).** *Küreselleşme Söylemleri ve Gerçekler. Küreselleşme ve Eğitim*. ss: 35-45. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Dipnot Yayınları. Haz: Ebru Oğuz-Ayfer Yaka.1.Baskı. Ankara.

**Timur, T. (2007).** Kalemler ve kılıçlar. Pierre Bourdieu: Teori, Bilim Alanı ve "Homo Academicus". <http://www.kalemlervekiliçlar.com/index.php>, erişim: 21.03.2008).

**Tural, N. K (2004).** *Küreselleşme ve Üniversiteler*. Kök Yayıncılık, Ankara.

**Olssen, M. & Codd, J. (2004).** *Education Policy: Globalization, Citizenship and Democracy*. Sage Publication, London.

**Rawolle, S. & L Ingard (2008).** The Sociology of Pierre Bourdieu and Researching Education Policy. *Journal of Educational Policy*. .23 (6), 729-741.